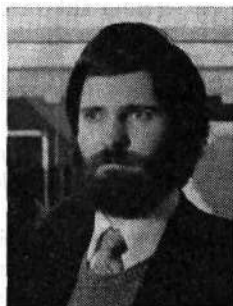

Odlomek iz mladostne korespondence med Miranom Jarcem in Božidarjem Jakcem

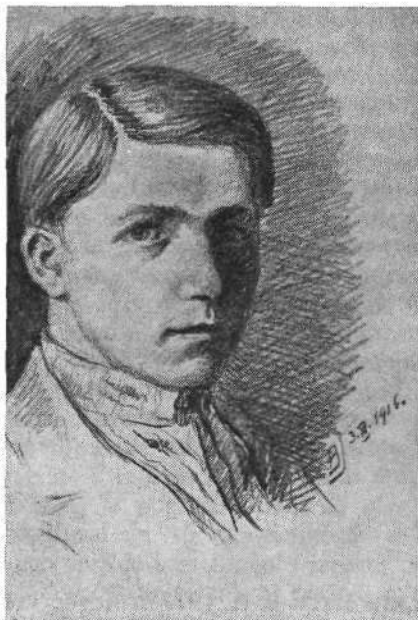
Milček
Komelj

Ker se v zadnjih letih kažejo raziskave slovenske umetnosti po prvi svetovni vojni kot vse bolj aktualne, sem izbral za objavo v Sodobnosti del doslej javnosti v glavnem še neznane¹ mladostne korespondence med Miranom Jarcem in Božidarjem Jakcem, ki jo bo kot vir za slovensko literarno in umetnostno zgodovino v večjem izboru v knjižni obliki predvidoma izdala Partizanska knjiga.

Objava pisem se mi zdi smiselna iz več razlogov, predvsem pa zato, ker sta izšla Miran Jarc in Božidar Jakac iz novomeškega kulturnega kroga v času okrog prve svetovne vojne kot poleg Slavka Gruma najvidnejša in za vso slovensko kulturo pomembna ustvarjalca. Zaradi duhovne sorodnosti sta se zblížala leta 1910 v 1. razredu novomeške gimnazije; ker pa se je Jakac leta 1913 iz Novega mesta odselil, sta nadaljevala prijateljstvo v pismih, ki jih danes skoraj vsa hrani Božidar Jakac. Pisma segajo v čas med leta 1913 in 1940, glavnina pa zajema prvo svetovno vojno in desetletje po njej in pomeni pravi dnevnik Jarčevih mladostnih teženj, saj so iz nje jasno razvidna in nazorska iskanja, vzori in viri za njegovo poezijo ter njegov postopen prehod v ekspresionistično umetnost v času prvih vstopov v javnost. Posredno in neposredno pa je iz pisem razvidna tudi duhovna podoba tedanjega Jakca, pri čemer najdemo v njih tudi opozorila na njegov estetski nazor in na vsebinske vire, ki so v njegovi umetnosti sicer očitni, vendar tu tudi povsem avtentično dokumentirani.

Pisma pa imajo dokumentarno vrednost tudi v širšem pogledu kot sestavni del Jarčeve obsežne mladostne korespondence s še nekaterimi umetniško spodbudnimi vrstniki. Novomeška študijska knjižnica Mirana Jarca namreč hrani pisma, ki so jih v istem času pisali Jarcu zlasti Anton Podbevšek, Anton Puc in Edvin Šerko. (Podbevšek je pomemben predvsem zaradi spodbud, ki jih je dajal s svojo samozavestjo in titanizmom in kot inovator, Puc in Šerko pa danes sicer nista znana, a sta veljala v Jarčevih in Jakčevih očeh za nadarjena pesnika oziroma filozofa.) Vsa ta pisma so po problematiki in dikciji izrazito sorodna Jarčevim pismom Jakcu in se med seboj celo dopolnjujejo in pojasnjujejo ter so tako odličen dokument čustvovanja in iskanja doraščajoče mladine med prvo svetovno vojno, ki ga je tudi na podlagi teh pisem pozneje upodobil Miran Jarc v romanu Novo mesto in na podlagi Jarčeve literature pojasnil Fran Petř v študiji

¹ Nekaj odlomkov iz Jakčevih pisem Jarcu je vključil v svoj Oris življenjske poti v knjigi Božidar Jakac, Ljubljana-Jajce 1968, že dr. France Stelč.

B. Jakac, avtoportret, svinčnik, 1916

B. Jakac, Miran Jarc, suha igla, 1926

Kozmična poezija Mirana Jarca (Naša sodobnost 1955). Ker so jih pisali avtorji v času dozorevanja in ker gre za umetniško in filozofsko usmerjene mladeniče, ki jih je prva svetovna vojna krčevito prebudila iz romantične dolenjske zasanjanosti, je iz njih razvidna predvsem težnja po umiku iz krute realnosti v umetnost oziroma iskanje življenjske opore v naravi, predvsem pa v umetnosti in filozofiji. Njihova glavna in skupna tema je zato iskanje, medsebojno ocenjevanje umetniških poskusov in nadzorovanje duhovnega razvoja. Zato so tudi ta pisma (pri objavi jih upoštevam v opombah) zelo zanimiv psihološki in kulturnozgodovinski dokument za ustvarjalne vire tedanje umetniške mladine. Po vsem tem gre torej za neposredne dokumente o samih začetkih tako imenovane »novomeške pomladi«, ki jo je v njenih poznejših manifestacijah predstavil že Marjan Mušič, in s tem za dragoceno pojasnilo enega izmed virov slovenskega ekspresionizma. Ker sta najvidnejša ustvarjalca iz omenjenega kroga Jakac in Jarc, sem se v izboru omejil samo na korespondenco med Jarcem in Jakcem iz Jakčevega zasebnega arhiva, in sicer na leta 1917 do 1919, do Jakčevega odhoda na praško akademijo, ko je bilo prijateljstvo med njima zlasti zaradi oblikovanja Jakčevih nazorov še posebno spodbudno. Gotovo pa bi bilo vredno zaobjeti in pojasniti tudi celoto in nato v njej še posebej naglasiti iz pisem razvidne vire za Jarčevo in Jakčevo ustvarjalnost ter pokazati na tedanje in poznejše rezultate in odmeve začetnega ustvarjalnega zanosa, ki ga izpričujejo pisma, torej analizirati del poezije Mirana Jarca in Jakčevo ustvarjalnost, predstaviti pa tudi ustvarjalnost in nazore manj znanih ali bolj problematičnih pripadnikov omenjenega kroga, o katerih beremo tudi v pričujočih pismih.

Korespondenca, katere del objavljam, pa je mikavna in izjemna tudi zato, ker jo je mogoče dopolnjevati z Jakcu posvečeno še neobjavljeno Jarčevo začetniško poezijo oziroma s pesmimi, ki jih je Jarc pošiljal Jakcu, ter ilustrirati z Jakčevimi likovnimi deli, posebej v veliki meri še nerazstavljenimi in neobjavljenimi upodobitvami omenjanih oseb, zlasti samega Jarca, ki je bil eden najzvestejših Jakčevih modelov, ter z dokumentarno dragocenimi motivi iz prve svetovne vojne. Zunanjo aktualnost ji daje vključitev v nedavna praznovanja Jakčeve osemdesetletnice in letošnja osemdesetletnica rojstva Mirana Jarca, že iz tu objavljenih pisem pa je tudi razvidno, da korespondenca nikakor ni samo suhoparen literarno- in umetnostnozgodovinski vir, ampak da so vsaj najizrazitejša izmed pisem (zlasti Jarčeva) hkrati tudi poetično izoblikovana besedila, ki se večkrat berejo skoraj kot romantično naglašena, s čustvi prepojena literaturna — torej kot dokument, ki bo zaradi svoje oblikovanosti in sentimenta starejšim generacijam še intimno blizu, zaradi iskrenosti iskanj in mladosti avtorjev pa kljub mladostni naivnosti zanimiv ne le za literarne in umetnostne zgodovinarje, ampak tudi za druge bralce.

Milček Komelj

(Pismo Božidarja Jakca Miranu Jarcu 8. II. 1917 iz Idrije v Novo mesto)

Dragi Miran!

Gotovo mi boš zameril, ker Ti tako dolgo nič ne pišem. Oprosti mi, saj več kako je predno se jaz pripravim pisat, potem pa mi pa tudi ni prav nič časa preostajalo, da bi Ti mogel pisati. Ti bom pa sedaj malo več. Kakor morebiti veš, sem potoval srečno in drugi dan popoldan sem jo peš primahal iz Logatca v Idrijo. Pot je bila zelo slaba, tako da sva, še z enim drugim vojakom, ki je prišel na dopust in sva bila skupaj na hrani v Idriji, hodila dobrih 5 ur.²

Težko sem odšel od doma in domačih, od ljubljenih domačih krajev. Zelo so se mi priljubili domači kraji, kjer sem bil rojen. Zelo se mi je prikupilo zopet Novo mesto s svojo idilično okolico. Nikdar ne bom pozabil krasnih večerov, ko sem jaz skiciral, ob večerni zarji, in si Ti poleg mene bral ali mi kaj pripovedoval. Globok utis so napravili name tisti večeri posebno zadnji večer, ko sva sedela ob luninem svitu v drevoredu in sanjala o vsakovrstnih stvareh. Ne pozaben ne ostane tudi tisti popoldan ko sem poslušal zvoke Tvoje vijoline, ki so me vzdignile v višje sfere in sem pozabil nekoliko na realno življenje.³ Neizbrisni mi ostanejo v duši utisi teh mojih zadnjih dijaških počitnic. Kajti sedaj sem na pragu novega življenja, sedaj se bo pričela zame nova doba, novo življenje. Z negotovostjo zrem v megleno bodočnost. Ne vem ali mi bo prinesla kaj

² Jakac se je zaradi neuspehov v šoli in zato, ker si je želel imeti pri pouku več risanja, leta 1913 preselil v Idrijo k študentski mami Ani Krapš, kjer je obiskoval realko. Pismo je nastalo, ko se je po počitnicah v Novem mestu vrnil v Idrijo.

³ Jarc in Jakac sta igrala tudi violino in komponirala. Jakac se je sicer kmalu preusmeril od glasbe k slikarstvu, vendar mu je ostala glasba trajen navdih za vse življenje (ne le v motiviki, ampak tudi v melodiji in ritmični usklajenosti linij). Zaradi muzikalne nadarjenosti je iskal glasbene značilnosti tudi v materialnem svetu.

dobrega ali bo samo slabo. Udam se pač usodi. Težak čeravno na videz priprost je bil sloves od domačih in od Tebe. Ti ne veš kaj je čutilo moje srce, ko so se srečali zadnji pogledi. Ko je zavil vlak v stran in ste mi izginili ispred oči, sem šel v voz in sem premišljeval svojo usodo. Ko se tako peljem nekaj postaj, jih je precej izstopilo in smo bili samo štirje v vozu. Tedaj sem se pa spomnil, da si mi dal nekaj v kuverti. Tedaj odprem in začnem brati. Kakor blagodejno mazilo so vplivali name Tvoji verzi in zamislil sem se v najine, brezskrbno in veselo pretekle dneve. Zelo so se mi dopadle Tvoje pesmi. In z veseljem priznam, da si zelo napredoval kakor sem razvidel iz teh zadnjih verzov. Mojstrsko si opel najino brezskrbno mladost. Tvoji soneti »Ob Tvojem prihodu« preveva duh prave, tihe poezije. Izvrstno sta pogojena soneta »Paul Verlaine.« Polna poezija je Tvoja »Mladost«. Zelo poetično je opisana najina mladost v pesmi »Noč«. ⁴ Zame je ta neprecenljive vrednosti. Kajti kadar jo berem se mi zbudijo tihi spomini na najino preteklost. Moram Ti tudi priznati, da so Tvoje pesmi tako neprisiljene, lepo tekoče tako da sem jih bral večkrat in vedno z velikim užitkom.

Torej le pogumno dalje in glej, da boš tudi v prihodnje vedno tako napredoval in se izpopolnjeval dokler ne dosežeš svojega ideala. Ne zameri mi, če sem mogoče izrekel površno sodbo o Tvoji poeziji, saj veš, da jaz nisem ne pesnik ne pisatelj in mi lahko porečeš kakor pravi Prešeren »Le črevlje, sodi naj kopitar!«

Sedaj bom pa malo spregovoril o slikarstvu. Kakor Ti je znano je izšla I. serija slovenskih umetniških razglednic. Naj Te ne dolgočasim če Ti nekoliko izpregovorim, o mojem mnenju, o posameznih umetninah. V prvi vrsti Ti opišem Vavpotičeve slike. Njegova »Rut« je po mojem mnenju najboljša v celi zbirki. ⁵ Tu imaš krasno harmonijo barv. Svetlobni in barvni efekti so izvrstno zadeti. To je kaj krasnega, ta lepa varijacija barv in luči, ti lepi in fini kontrasti. In v celoti je zelo fino, salonsko delo. Jaz se ne morem nagledati teh krasnih svetlobnih efektov in barv. Tudi njegova »Moja mala je krasno delo seveda bolj v impresionističnem smislu. Duševni izraz je imeniten. Tudi njegovo »Ljubimkanje« je lepo delikatno delo. Tudi Jakopičevi deli se mi zelo dopadejo. V njegovi »Ob košnji« je precej dobro izraženo delo in življenje preveva vso sliko. Tudi svetlobni in barvni problemi so izvrstno rešeni. Tudi »Anka je prav izvrstno pogojena. Zamišljen ženski obraz v večerni poltemi. V Sternenovi sliki »Iz Trogira« je tudi prav lepa varijacija barv in nas zamisli v

⁴ Rokopise naštetih pesmi še danes hrani Božidar Jakac: Ob Tvojem prihodu — 3 soneti, napisal Tihomir J. M. 1916, 28., 29. in 30. XII. 1916; Paul Verlaine I. in II. v snopiču Razni soneti 1916 — prvi sonet datiran 12. X. 1916; pesmi Mladost in Noč sta v rokopisnem zveščiču v zbirki Phantasias (Fragmenti DAVNE ROMANTIKE), 1916.

⁵ Ivan Vavpotič (1877—1943) je bil povezan z Novim mestom, kjer je bil njegov oče znan zdravnik in domači zdravnik pri Jakčevih. Učil je risanje na realki v Idriji in Jakac se je tudi zato odločil, da gre v Idrijo, vendar je medtem Vavpotič od tam že odšel. Pač pa je spoznal v Idriji njegove slike — prve novejšje umetniške originale, ki jih je dotle videl. Vavpotič je bil tako za Jakca prvi pojem slikarja, zato ni naključno, da ga v tem pismu omenja na prvem mestu in najbolj ceni.

Vavpotič je izbral tudi Jakčevi risbi za XV. umetniško razstavo v Jakopičevem paviljonu in tako Jakca, medtem ko je bil pri vojaki, oktobra 1918 prvi predstavil javnosti. Osebnost ga je Jakac spoznal leta 1918. Vavpotiča je poznal tudi Jarc, ki pa ga vsaj pozneje (leta 1921) zaradi njegove tradicionalnosti kot umetnika ni cenil.

poletni večer v tesnih trogirskih ulicah. Upliva zelo prijetno. Tudi njegova »Magdalena« je prav dobro delo iz velikomestnega življenja. Prav izborno in mojstersko je delo Tratnika »Materina radost«. Tu je mojstersko izražena materina ljubezen. V tehniki se Tratnik zelo približuje Vavpotiču. Tudi Gasparijeva slika »Pri zibelki« je prav lepo delo. Tu imaš krasen tip slovenske kmečke matere. To je res pravi narodni umetnik. Tudi Klemenčičeva slika »Deček z jabolki« je zelo imenitno zadet otroški izraz. Samo barve so bolj mrtve, drugače pa prav prijetno vpliva. Toliko naj Ti spregovorim za enkrat o tej zbirki. Gotovo boš rekel, kaj mi to naštevaš ko sam vem« toda jaz Ti tu zato to pišem, da boš videl kakšno sodbo imam jaz približno o tej zbirki. Seveda je to le na kratko, povedati bi se dalo še marsikaj.

— Kakor si mogoče slišal ali bral bo v Idriji nabor 16. t. m. In drugi mesec ob tem času bom že nosil »suknjo belo«. Moje življenje se bo obrnilo na popolnoma novo pot. Marsikaj me še čaka na tej poti, toda izogniti se ne morem. Predno oddidem k vojakom bom gotovo prišel še kaj domov. Se bova že še kaj videla. — Sedaj imam polno dela kar se tiče risanja. Sedaj delam portrete z olnatmi, dveh mojih tukajšnjih prijateljev in sošolcev in samega sebe, na eni sliki vsi trije za enega prijatelja.⁶ Precej velik format. V šoli sem delal z olnatmi Boroeviča,⁷ vzela ga bo en profesor, in še eno drugo sliko mu bom moral napraviti. Razen tega imam pa še drugega dosti še za narediti. Torej ne zameri, če Ti bolj po redkem pišem. Zato mi pa Ti večkrat piši in mi pošlji kaj Tvojih pesmij, bom zelo hvaležen. Le piši mi kmalu, pa *veliko!* S tem Te prav prisrčno pozdravljam kakor tudi Tvoje domače in Tvoje sošolce.

Tvoj prijatelj

B. Jacaz

8. II. 1917

(Pismo Mirana Jarca Božidarju Jakcu 19. II. 1917 iz Novega mesta v Idrijo)

Dragi Dorči!

19. II. 1917

Tvoje pismo pisano s pravimi občutki sem prejel. Vidim Te, kakó se še spominjaš lepih dni, opojnih večerov, mesečnih noči — a na obrazu Ti je začrtan strah pred temno, težko bodočnostjo.

*

Šli so tisti božični dnevi v preteklost. Preživela sva jih le za to, da toživa o njih v najinih pesmih in pismih. Bili so kot večerni oblak na nebu — razpršil se je in se razlezel, noč pa je dahnila na nas. Na pomladanske cvetke, komaj porojene, še vse nežne in tresoče se, je dahnil zimski mraz; slana jih je pomorila. Šel je mladenič na pot, njegovo srce je vriskalo in

⁶ Portret Zorka Jelinčiča, Rafaela Eržena in Jakca. 670 × 470 cm. Last Jelinčičeve žene, hrani Božidar Jakac.

⁷ Slika je ostala v Idriji in je danes izgubljena.

pelo, njegove oči so zrle fato morgano, medtem ko je bil zunaj mraz in noč . . .

Bliža se pomlad v naših srcih je jesen — ti pa čutiš v sebi zimo. Moje srce je žalostno in najrazličnejši občutki me obhajajo, ko ti pišem to pismo. Besede, ki jih polagam in razvrščam tu na papir so resnične in žalostne. Kako bi pel vesele pesmi, ko se bliža težka ura.

To težko uro boš najbolj občutil Ti in vsi tisti tisoči . . . Tak je moj uvod k temu pismu in bojim se, da je preturoben, prežalosten . . .

*

Čisto nič nisem danes sposoben za realnost. Zato ti najhitreje in kar se da površno očrtam navadne stvari. — Šola se je zaključila 10. t. m. zdelal sem precej dobro. Puc,⁸ Podbevšek⁹ in nekaj drugih je odšlo: že veš kam tja kamor ne posije solnce ljubezni, solnce bratstva, tja kjer je le Sovrašтво in Žalost . . .

Prečital sem mnogo knjig: Maupassantove »Novele«; Jurčičevega: Desetega brata in drugo. Naročil sem se na Ljubljanski Zvon, čigar prva št. ki je že izšla je res krasna. Kupil sem tudi najnovejšo zbirko Umet. razglednic in zato me je silno razveselilo, da si ti — slikar poslal v svojem pismu mnenje o njih. Nadalje sem kupil najnovejšo pesniško zbirko: Gradnikove poezije: »Padajoče zvezde«, o katerih si gotovo že slišal. Napišem ti, kot si ti o umet. slikah, svojo kritiko o teh Gradnikovih poezijah.

Tako imaš na kratko vso realnost na dlani.

*

Iz velikih duševnih bojev sem vstal prerojen in sad teh je »Moja umetniška izpoved« in popolen propad ali dekadenca v poeziji.

Čutim, da se preobražam. Vsi vtisi iz zunanjega sveta in iz moje notranjosti so me uničili, tako da je simbol moje najnovejše pesmi: starka ki gre v zimsko noč . . . Toda ne ustraši se! Še bo — ako Bog da — potekla iz mojega peresa beseda, ki bo vredna, da jo čitaš. Toda ne bodo več tihe pesmi, ne bodo več sentimentalni akordi, romantične cvetke — Sedanji težki čas jih je napravil železne in krepke, zato so izgubile na lepoti. Bojim se, da so bile one pesmi, ki sem ti jih dal ob tvojem odhodu, zadnje,

⁸ Anton Puc, Jarčev in Jakčev sošolec, pesnik od prve gimnazije dalje. Objavljal v časopisu Zora, v 6. razredu je skupaj s Podbevškom urejal rokopisni list »Album«. Jarc ga je štel za formalno izpiljenega pesnika. V pismu z dne 8. IV. 1917 je Jarcu svetoval, naj piše v bolj gladkem ritmu, in mu dajal za zgled »moderne pesnike« Župančiča, Ketteja in Moleta. Jarc ga je upodobil v romanu Novo mesto kot Toneta Jermana (prim. F. Petrè, Kozmična poezija Mirana Jarca, Naša sodobnost 1955, str. 134). Njegove pesniške težnje ponazarja pesem Jaz, ki jo je poslal Jarcu.

⁹ Pesnik Anton Podbevšek (1898), vsaj kratek čas najbolj vpliven ustvarjalec iz novomeškega kroga. Vplival predvsem s svojo samozavestjo, z zavračanjem sentimentalnosti in »duševnega slabištva« in s futuristično dikcijo, tudi na Jarca. Jarc je v odnosih do Podbevška nihal med zavračanjem in občudovanjem, a se do leta 1920 od njega v glavnem odmaknil. Postopoma so se v letih po vojni od njega umaknili tudi drugi, dokler se ni leta 1921 v Ljubljani na recitacijskem večeru v Mestnem domu del somišljenikov od njega tudi javno odvrnil. (V novomeški študijski knjižnici je med korespondenco ohranjena tudi Čargova karikatura s svetnikoma Podbevškom in Čargom, pred katerima je v proskinezi narisana Miran Jarc.)

ki so res lepe. Tista tiha, rahla sanjava poezija je prešla v meni. Dva soneta: »Paul Verlaine«, ki si jih pohvalil sem pokazal tudi Pucu, ki je edini pravi poet, kar jih poznam. On jih je pohvalil in mi rekel o njih: »Pozna se ti, da napreduješ. Silno si se poglobil v Verlainejevo psiho in sad tega sta pričujoča soneta. Le bojim se, da sta pretemna, preobupna . . .«

Pišeš mi, naj ti dam kaj najnovejših. Spolniti hočem to tvojo željo. Ali napisal sem le dve pesmi. Prva »Pesem ljudi« je temna in mračna in se ji pozna vpliv te dobe in vpliv indijske filozofije. Študiram buddhizem, ki pravi, da je cilj vsakega — Smrt, Nirvana.¹⁰ Sicer boš rekel, da je tako razmišljanje pogubno in ni zdravo, toda sam boš po preteku nekaj mesecev spoznal, da je edini cilj, ki ga dosežemo — Smrt. V tej nirvani utihnejo vsi duševni boji, vse nestalno hrepenenje, vse sovraštvo, vsa ljubezen — in le lahni vetrovi beže čez dom mrtvih. Torej čuj pesem:

Pesem ljudi.

Iz mraka, iz spon, iz verig — krilijo róke v noč
k zvezdam oddaljenim dvem¹¹ — v večnost: k Resnici, Svetlobi.
Pride spoznanje: razpet okoli nas je obroč
kam bi naprej? — V Nirvano! — ko zaprti v mračni smo sobi.

Trudno oko zaželi si pokoja, mirù — črn prt
senc ga odeje, iz ječe temotne reši ga Smrt.

Miran J.

To je tista duhomorna pesem, pesem žalosti in obupa. Mislim pa, da bo tudi ta tema zbežala in zasijala luč in spet prišlo veselje. Bog daj, da bi se že zgodilo!

*

Te dni so odšli Puc, Podbevšek in mnogo drugih. Na kolodvoru! Noč nad vsem, tema mračna noč in le tu pa tam je zasijala zvezda skozi zimski zastor. Ali so tisti dve luči oči Noči? Niso — so žarnici prihajajočega vlaka . . .

In podali smo si roki in v istem hipu sem čutil, da je zdavnaj mladost za nami. Tone Puc je odšel, Podbevšek, vsi, vsi so odšli in plod večletnega sanjarenja in hrepenjenja le težak dim, ki je ležal nad odhajajočim vlakom. Takrat sem začutil osamelost, kod nikoli še. Vsi ste odšli: Puc, Podbevšek . . . vsi, tudi ti boš vzela od mene slovo in danes, ko pišem to pesimistično pismo, gredo na nabor moji prijatelji literati: Šerko,¹² Pehani¹³

¹⁰ Kot je razbrati iz Pucovega pisma Jarcu z dne 9. IV. 1917, se je navduševal za budizem tudi Podbevšek, kot »zelo, zelo poetičen« pa je bil blizu tudi Pucu. Kot še za marsikaj drugega, se je zanj zanimal tudi Jakac.

¹¹ Motiv rok, ki segajo po zvezdah, je postal zelo značilen tudi za Jakca.

¹² Edvin Šerko, Jarčev in Jakčev sošolec, antropozof, teozof, bogoiskatelj, neutruđen iskalec življenjskega smisla, ki je vse življenje bral in študiral, pa, kot piše v enem izmed pisem, ni našel spisa, ki bi ga »zadovoljil, ublažil«. Jakac ga je od 1917 dalje večkrat portretiral. V Novo mesto je prišel iz Gorice, v Zagrebu doštudiral medicino, zaradi revščine zbolel za jetiko in leta 1931 v Parizu umrl.

in drugi. Čutim, da sem sam, da se je vse razgubilo v Nič, v praznoto. In v tej samoti se mi je porodila pesem čudna in jecljajoča. Spoznal boš v njej nekako dekadenco ali prepad. Pesem osamelosti in spoznanja:

Ob odhodu rezervistov.

V zimsko noč odšel je vlak	Kaj bi sedaj? Odšli ste vsi!
in ž njim vse lepe sanje	In tu ostal sem sam.
utrujen moj je zdaj korak	Zastonj še srce koprni:
prešel že svetli dan jè.	kam pot gre, zdaj poznam.

Miran Jarc

To je žalostna pesem, to je finale moje mladostne poezije. Ko sem začel pisati je bila prva poezija polna solnčne svetlobe in jakosti — zdaj je tema in sneg... Toda upanje — ta tleča iskra sredi mrzle noči — gori še vedno v meni. Mislim, da bo tudi tukaj, kot pravi Nietzsche: Iz razvalin vstaja nov zarod, nova luč!« Da bi nam bilo dodeljeno.

Te dni pa se opajam ob plahih akordih indijske poezije. Rabindranath Tagore je velik indijski poet.¹⁴ Posodila mi je knjigo neka gospa M. Ž., kar ti bom že ustmeno povedal. Še veliko bi ti pravil, pa ti bom raje iz oči v oči ko bova sama. Tudi kritiko o Gradnikovih poezijah ti pošljem drugič, istotako svojo: Umetniško izpoved. Za enkrat naj zadostuje, da so po mojem mnenju (tudi po sodbi O. Župančiča) Gradnikove poezije: najglobokejša umetniška knjiga, kar jih je pri nas izšlo med vojsko in morda sploh.¹⁵ Skoro vsak teden imam tiskano, kako pesem v »D. Novicah«, sem ti mislil poslati izvode pa sem čisto pozabil. Oprosti! Prihodnjic bodo tudi notri tiskane prestave iz Čehova, Daudeta in drugih, ki sem jih dal za list.

*

Spoznal boš, da je pismo pisano z mrzlično hitrostjo in žalostjo. Mečem izraze, ne da bi pomislil na njihov pomen.

¹³ Pavel Pehani (1899—1964), Jarčev in Jakčev sošolec, poznejši zdravnik. Jarcu je pomagal pri matematiki.

¹⁴ Tagorejeva poezija je zaradi svoje mistike in poetičnosti osvojila tudi Jakca. Kot Jakac večkrat pripoveduje, mu je en sam Tagorejev verz zadostoval za ves dan. Na dopisnici z dne 22. X. 1919 piše Jarcu o Tagorejevem Rastočem mescu: »To ti je poezija, ki ji ni para v svetovni literaturi.« Na fotografiji s Tagorejevim prihodom v Prago 18. VI. 1921 Jarcu sporoča: »Srečal sem njega ki je najbližji Njemu občutil sem daljino ki mi je bila blizu.« V Pragi je Jakac Tagoreja med recitiranjem na literarnem večeru tudi večkrat portretiral. Kot mi je pripovedoval, je nanj prav tako skrivnostno kot poezija učinkovala tudi Tagorejeva fizična podoba, ki mu je kazala izrazito dvojnost: v en face je doživljal pesnikov obraz kot mesijanski, v profilu pa je videl demonizem. Tagoreja so cenili tudi drugi v Jarčevi umetniški družbi.

¹⁵ Isto je mislil o Gradniku tudi Jakac, ki je drugo izdajo Padajočih zvezd tudi ilustriral in pri tem pozneje (1923) iz lastne spodbude ustvaril tudi prvo slovensko grafično mapo, Pisma, kjer je v lesorezih učinkovito združil likovno predstavo in pesniško besedilo. Podobno je cenil Gradnikovo poezijo tudi Puc (pismo Jarcu 22. IV. 1917).

Sicer pa: saj ne bo za javnost in ti bo le za merilo mojega teženja in stanja. Oglasi se takoj, vsaj z dopisnico, ko prejmeš te vrstice.

Te pozdravlja Tvoj prijatelj

Miran Jarc

(Pismo Mirana Jarca Božidarju Jakcu 11. I. 1919 iz Ljubljane v Novo mesto)

Ljubljana 11./I. 19.

Dragi!

Resno se zveselim vsakega tvojega pisanja, a sam raje molčim in ne dajem odgovora. To je tudi vzrok, da pri vsem najinem medsebojnem razumevanju in iskrenem sočustvovanju, izmenjava v zadnjem času prav malo, skoro nič pisem.

Jaz delam mnogo. To se pravi: s svedrom misli vrtam svojo dušo in rane lečim z melodijami čustev. Zavrgel sem lirsko obliko pesmi, takozvane kitice in rime in se vadim v *prozi, ki naj izraža ritem mojega Jaza*. Morda bom napravil večjo zbirko takih meditacij, ali boljše rečeno duševnih dogodkov, ki bodo zbrani pod naslovom: *Pesmi o Ženi*. Dvoje takih pesmi imam že v koncepciji: »Znamenje na nebu« in »Demoni in Marija«.

O Balzacu (to je duševni Titan!) čitam obširno delo od Brunetiera. Knjigo mi je posodil g. Oton Župančič. Veš, kar zavidam tega Balzaca. Ta je podoben bivolu, ki divja naprej in se ne zboji nikogar.¹⁶ In kako Ti je ta človek spoznal in doumel življenje. Čuj njegov načrt: vse delo naj bo ogromna slika vsega našega dejanja in nehanja. Naslovljena: *La comédie humaine*. (Človeška komedija). Najprvo človek živi, čustvuje, trpi, plaka, se veseli... torej je Balzac začel I. delo svoje komedije: *Études de moeurs*, ki obsegajo romane iz vseh slojev; zglubljene nade, življenje na deželi, življenje v Parizu, politični boji in vojaško življenje. Obsega 111 projektovanih romanov! Ko je človek mnogo doživel začne razmišljati o svetu in podobno. Torej je čisto dosledno če je Balzac naslovil II. del svoje človeške komedije: *Études philosophiques*, ki obsegajo neverjetno globoko zamišljena dela. Ko si enkrat vse premotril, in premišljal in pretehtal si ustvariš principe, torej je III. in zadnji del: *Études analytiques*. Fant, to je globina in veličina človeškega ustvarjanja. Seveda ni Balzac polovico svojih projektov izvršil, ker ga je prehitela Smrt. In kedo je bil, ki ga je bodril k takemu gigantskemu delu: denar! On je spoznal šele v borbi za denar svoj pesniški in analitični ženij in vse njegovo delovanje je bilo Denarju podvrženo. Čudno, in kako se to strinja z umetnostjo? Čuj: B. je eden največjih umetnikov. Umetnost je — življenje! In vseeno ga je vodil k vsem le denar, denar, denar!...

A propos, ravno sva pri denarju. Tudi jaz sem »Balzac« (ha, ha!)! Ampak čuj, mislim resno: ves denar mi je pošel in dosedaj ni nobene inštrukcije, ne honorarjev, gledališče mi je dosti požrlo in pa knjige — Saj se ne bi drugače obrnil k Tebi, pa je že tako. Doma pa nočem prositi! Če ti je sitno pošiljati po poštni nakaznici pa daj denar v pismo ki ga pošlji ekspresno! Ja, prav res: inštrukcijo moram na vsak način kje iztakniti!

¹⁶ Primera je napisana pod očitnim vtisom Podbevška.

Kaj pa Ti Michel-Angelo! Čul sem, da si izvrstno napravil scenerijo k Podbevškovi alegoriji.¹⁷ Igro sem bral, Bil je namreč zadnjič Podbevšek pri meni in mi jo pokazal. Mi ugaja. Čisto Podbevškova je, opazuj njegov slog blesteč skoro bombastičen. Bojim se nekaj pri njemu »manire«, da se ne bi preveč ponavljala enoličnost v njegovih proizvodih. Ali študiraš kaj: mislim umetnost. V ravnokar izišlem Ljublj. Zvonu je tiskana moja »Pesem«, stara že 10 mesecev. Vrag z njo. Jaz sem jo že zdavnaj zavrzel. Zdaj jo pa vidim priobčeno. Saj veš, da sem spet v novi struji. Pesem bo tebi morda po volji in še marsikomu. Tudi meni, pa, hm, kako bi se izrazil: je preveč poetična v tem pomenu, kot ga umevajo stare sentimentalne tete. V tej zadnji števi. Zvona je tudi Zormanova razprava o Umetnostni razstavi.¹⁸ Tvojih in še marsikoga slike ne omenja. Vseeno mi pa razprava še precej ugaja. Se ji vidi duhovitost, ki je morda le — zunanja. Odpri mi vpogled v svoje lastno delovanje!

Tvoj
Miran

(Pismo Božidarja Jakca Miranu Jarcu 19. I. 1919 iz Novega mesta v Ljubljano)

Dragi Miran!

Novo mesto 19. I. 1919

Pisal sem ti ravno kartico, ko mi prinese sestra Tvoje pismo. Z zanimanjem sem ga bral ko mi razlagaš v njem svoja nova stremjenja, ter mi odkriješ duševno globino titana Balzaca. To da ko me privedeš do najvišje točke, tedaj me strmoglaviš na prokleta realna tla, kjer je jok in škripanje z zobmi. Prišel sem do zaključka, da je razum — morilec duše! Resnične so Tvoje nekdane besede »največja zмага človeka na svetu je premagati — razum!«¹⁹

Zadnje čase študiram Podbevškovo poezijo. To je orjak ki je trdno prepričan o svoji sili, neupogljiv, zaupa sam vase, ne priznava nobenega stoji neomajno na svojem mestu. Jako mi ugaja njegovo svetovno naziranje. Zdi se mi kakor strela v našo moderno poezijo. Poglobil sem se v

¹⁷ Gre za igro Kalemegdan, ki so jo uprizorili v Narodnem domu v Novem mestu v posvetilo srbskim vojakom iz 1. svetovne vojne. Za zadnjo steno odra je k tej zgodovinski alegoriji Jakac naslikal z barvnimi kredami veliko kuliso pokrajine s Kalemegdanom in si pri tem, ker še ni bil v Beogradu, pomagal s fotografijo. O spodbudi za igro piše Podbevšek 20. 12. 1918 Jarcu: »Novomeški dijaki so me naprosili ob priliki Silv. večera ko nastopi tamburaški zbor, da jim oskrbim kako enodejanko s spremljanjem tamburašev... Jakac bo izdelal zadnjo kuliso«. 2. I. 1919 pa piše Jarcu: »Moja igra sijajno uspela.« Prav tako piše Jakac 1. I. 1919 Jarcu o igri in Podbevšku: »Uspela je izvrstno, žel je mnogo priznanja.« O dramatiki je Podbevšek razmišljal tudi pozneje. Zavračal je realistično dramo in iskal »čisto nov način izražanja«, vanj pa nameraval vključevati tudi ples. V pismu Jarcu 22. 10. 1919 značilno piše: »Imam lepo priliko, da stvorim sintezo vseh panog umetnosti v en sam veličasten akord večne Satanade.« Še bolj novo, docela abstraktno, astralno dramatiko (v kateri naj bi se — poleg drugega — besede videle in slike slišale) je pozneje snoval Miran Jarc (pismo Zinki Zarnik, april-maj 1921, str. 111).

¹⁸ J. Zorman: XV. umetniška razstava. Ljubljanski zvon 1918, str. 801—805.

¹⁹ O tem je pisal Jarc Jakcu v pismu 22. X. 1918.

nekatero njegove verze, ter ji podal v sliki.²⁰ Pri tej priliki sem našel izraza za upodabljanje »naše ideje«. Ob tej priliki sem napravil skico »Smrt je krinka časa«. Kajti smrt ni smrt, temveč rešitev duše izpod jarma telesa, razuma.

Občujem mnogo s Podbevškom, z njim razmotrivam večkrat kako idejo. Sedaj misli dobiti nagrado za pesnitev zato me prosi, da mu napravim ilustracijo k njej, radi razumevanja zadnjega verzca:

»Ona se tudi koplje v moji mladeniški
krvi, vidim v daljo,
toda oči še nevidim sebi — mračnih samot
junaku.«²¹

Snuje tudi dramo, boj dveh umetnikov, stare in moderne struje.

Seznanil sem se z dijakom beguncem Čargo-m (saj ga gotovo poznaš je bil 3 leta pri vojaki) ki se zelo zanima za slikarstvo, ima izreden talent. Posebno v fantaziji, alegoriji najde največ izraza. Sem dobil vsaj enega človeka v Novem mestu, ki lahko z njim v slikarski umetnosti natančneje razpravljam. Saj z drugimi tu tako nič ni saj jih poznaš kakšni so. Sem jih dobro spoznal dokler so me znali izkoriščati sem bil dober sedaj se pa nobeden ne zmeni, jaz se pa zanje ne. Še tistega nisem dobil do zdaj kar je mene stalo. (Mislim na kulis »Kalemegdan«.)

Sedaj zopet poučuje Grm risanje.²² Na silvestrov večer sem govoril z njim. — Jaz ga ne spoštujem več kot pravega umetnika, kajti kot vidiš, on ni imel resnega namena prodreti umetnosti do jedra, ter jo gojiti do zadnjega diha, ni imel toliko energije, da bi nadaljeval svoj študij narave — lepote, temveč je takoj ko je stopil na trdno materialno podlago, povесil svoje krila. Tak človek pri meni ni značajan, ki se pusti od realnosti ubiti. Poglej Rembranda ta ni delal za denar temveč, da je utešil svoje duševno hrepenenje, zato njega niso razumeli, — umrl je v bedi, kot siromak, toda bogat na duševnih pridobitvah. Torej je bil človek ki je res živel z dušo in telesom za umetnost. Zadnje čase sem se največ posvetil

²⁰ Med razmišljanjem ob Podbevškovi poeziji je prišel Jakac januarja 1919 tudi do ideje, ki jo moramo razumevati kot značilen izraz težnje po celoviti umetnini, po kateri je generacija težila. V pastelu je ilustriral Podbevškovo pesem Chef — d'oeuvre iz leta 1916 (motiv smrti na konju, orla in človeštva, ki izteguje roke), Podbevšek pa je čez prosojno pastelno sliko lastnoročno napisal verzce pesmi, tako da se v bralčevih očeh vsebina verzov pretaka v naslikano vizijo. Podbevškove pesmi in Jakčeve ilustracije, tudi tovrstne eksperimente, sta nesla Jakac in Podbevšek pokazat Župančiču, ki pa so ga zaradi smisla za likovno umetnost, kot pravi Jakac, bolj od verzov zanimala ilustracije. Torej gre za poskus združitve ilustracije in besedila še pred Kraljevim Kraljev Matjažem in Jakčevimi Pismi, ki doslej ni bil objavljen ali razstavljen. — Tako kot Jakac Podbevška je tudi Podbevšek cenil Jakca. V pismu z dne 25. IV. 1919 piše Miranu Jarcu: »Zanimivo je, da ob enem kakor jaz, pesni tudi Jakac v zadnjem času najlepše svoje pesmi — v slikah. Jaz se mu naravno rečeno divim.«

²¹ Ilustracijo je Jakac narisal z ogljem v obliki kartuše s simbolnimi motivi smrti, orla in čolnarja okrog praznega pravokotnega polja, kamor je Podbevšek lastnoročno napisal verzce (gre za pesem z začetnim verzom Oh moja misel, kakor čoln brez vesel si ... iz 16. 12. 1918). Hrani B. Jakac

²² Josip Germ (1869—1950), akademski slikar, realist, profesor risanja na novo-moški gimnaziji, zaslužnejši kot kulturni in družbeni delavec. Pred tem je bil eno leto v bolnišnici za duševne bolezni, zato je bil Jakac v šoli ta čas brez risanja.

fantaziji,²³ zato je študij narave malo zaostal. Upam, da doprinesem v kratkem kar sem zamudil z notranjim študijem. — Kaj pa z razstavo, je še otvorjena? Sporoči mi!

Tvojo »Pesem« sem bral. Zdi se mi, kot lahen dih majev. Se mi jako dopade. Pred kakim tednom je bila Mara Tavčarjeva²⁴ pri nas, je mnogo pripovedovala o Cankarju in drugih. Tvoje pesnitve je zelo občudovala, tudi Podbevškove. Kritiko o razstavi sem bral, filistrska od kraja do konca, navidezno učena in globoka. Skica ki je višek duševnega razpoloženja kjer je v par potezah koncentrirana duševna sila je pri njem isto kot brenkanje na klavir. Potem pa slike so pri njem le za okras; pač trgovski nazori. Škoda besed

Ravnokar sem prejel tvojo francosko karto. Najlepša hvala. Piši mi še kaj.

Srčen pozdrav domačim.

Ves Tvoj Dori

(Pismo Božidarja Jakca Miranu Jarcu 13. II. 1919 iz Novega mesta v Ljubljano)

Dragi Miran!

Novo mesto 13. II. 1919

Včeraj zvečer je odšel Tone Podbevškov v novo življenje, v Zagreb, kamor ga je odpeljala železna kača — življenje. Teško mi je po njemu, kot po Tebi. Edini mi je bil sedaj tukaj s katerim sem se res lahko pogovarjal tako kot nekdanj s Teboj. Toda odšel si Ti odšel je on.! Ostala mi je le narava ter nje krasota, ki jo vedno bolj obožujem. Edini ki mi je ostal tu, je Čargo. Pride večkrat k meni in greva tudi večkrat skupaj skicirat.²⁵

Krasne noči in večeri so sedaj, da mi ob pogledu na večerno solnčno pokrajino in ponoči pri tajnem luninem svitu, diha narava svojo globoko poezijo, da srce kipi občutkov. Sedaj hodim mnogo ven v naravo v to krasno simfonijo barv in oblik, ki jih ni mogoče podati take kot so v resnici v — življenju.

Toneta²⁶ sem zadnje dni portretiral sem še precej zadovoljen z izidom. Delam vedno kaj. Kaj pa Ti? Kaj da se nič ne oglasiš ali si tako zatopljen v svoj študij, da si že na vse pozabil. Oglasi se vendar ter piši mi, kaj delaš in snuješ. —

²³ Gre za fantazije in miselne teze, zlasti za findesieclovsko motiviko življenja in smrti, naslikane pod vtisom mladostnih razmišljanj v času dozorevanja, spoznanj o minljivosti (doživetje prve svetovne vojne!) ter pod vtisom Tratnikove umetnosti in literature, predvsem Podbevškove. Del tovrstnih poznejših risb je bil prvič razstavljen leta 1980 v Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici na Krki.

²⁴ Mara Tavčarjeva (1881—1953), slovenska pesnica, prvi književnik, ki ga je Jakac osebno spoznal (leta 1912—13 v Beli krajini).

²⁵ Del Čargovih slik je ohranil dr. Josip Ilc iz Jakopičeve zapuščine. Deloma so reproducirane v Mušičevi knjigi Novomeška pomlad. Jakčeve pa hrani Jakac — gre za nežne groharjanske pasteles, ki jih avtor razlaga kot poetičen izraz svoje duhovne preoditve po vrnitvi iz vojske.

²⁶ Antona Podbevška.

Jaz sem vedno bolj nestrpen ker še čakam odgovor iz akademije. Še nič ne vem če bom šel ali ne. Mi je zelo nerodno letos hodit ker so take razmere.

Tvoje knjige mi je izročil Podbevšek. Sedaj berem »Četrтка« ga še nisem skonal.²⁷ Bral sem tudi Albrechtovo: »Mysteria dolorosa« se mi jako dopadejo, ter Cankarja »Ob zori«.

Na svečnico smo imeli v čitalnici zopet prireditev Kmetovo »Mati« in ena Murnikova burka, obe so bile še precej dobro igrane kolikor se pač mora zahtevati od diletantov. Sedaj je Vojska²⁸ predsednik čitalnice ni več Seidl.²⁹ Bil sem potem ko sem prišel iz Ljubljane nazaj, parkrat pri prof. Seidlju, sem mu pomagal dovršit mal geološki zemljevid k članku radi meje proti Italiji ki ga misli izdati posebej v brošuri.³⁰ Kadar je prišlo med pogovorom do umetnosti sva si bila vedno v nasprotstvu. Sem se moral vedno smejeti njegovim *učenjaškim* pojmom o umetnosti. — Bil sem tudi pri Germu. Od začetka me je hotel pregovoriti in je začel opisovati vsakovrstna razočaranja in neprilike, ko pa je videl da ne grem kar tako za slepo srečo, da sem že precej premišljal o vsem je bil pa popolnoma drugačen. Naredil mi je prošnjo za akademijo in še sam pisal Bukovacu³¹ radi mene. — Ravnokar sem sprejel Tvojo francosko karto, najlepša hvala! Piši mi še kaj.

Ton fidèle ami

Dori

Srčen pozdrav vsem domačim!

²⁷ G. K. Chesterton: Četrtek. Poslovenil Oton Župančič. Izdala in založila »Omladina« 1917. Poleg Cankarjevih del (zlasti Lepe Vide in Kurenta) ter knjige Izidorja Cankarja S poti in deloma Župančičeve poezije je bil v omenjeni družbi Četrtek najbolj brana in cenjena knjiga. Tako Podbevšek Jarcu 4. II. 1919 piše: »Izmed knjig mi najbolj ugaja Chestertonov Četrtek« in knjigo imenuje »orjaško bitko misli in simbolov« (prim. tudi F. Zadravec, Zgodovina slovenskega slovstva VII, Maribor, 1972, str. 6) ter dodaja: »Srečal sem Chestertona in mi je povedal, da sem »od vraga«, ker skoro isto detektivsko metodo tudi že jaz davno uporabljam, n. pr. v moji najnovejši tragediji, ki jo pa niti še začel nisem!« Na 8. strani Četrтка beremo stavke: »Umetnik je anarhist. Prestavlja besede, kakor ti drago. Anarhist je umetnik. Človek, ki vrže bombo, je umetnik, ker ceni velik trenotek nad vse drugo.« Ob tem in še nekaterih detajlih lahko dokaj zanesljivo sklepamo na spodbudo za naslov Podbevškove pesniške zbirke Človek z bombami. Spomin na Četrtek pa se ne kaže le v naslovu in Podbevškovi splošni težnji k fantastičnosti, ampak vsaj še v detajlu Električne žoge (Odbil sem se od prvega modrijana na levi strani slavoloka, / kakor bi bil električna žoga), ki kaže na neposrednejšo povezavo z detajlom iz Četrтка na str. 161 (Na to se je spustil z balkona, se odbil od tlaka liki kavčukova žoga, ...). Na eni od Čargovih karikatur, ki sta jih poslala Jarcu Čargo in Podbevšek, pa je Jarc označen kot duševni anarhist. — Kot o mojstrovini, kakršnih je le malo, piše v pismu Jarcu 1. IX. 1923 o Četrtku tudi Mirko Pretnar. V pismu Jarcu sporoča 10. VIII. 1919 tudi Puc, da je knjigo prebral. Zaradi fantastike je Četrtek navduševal tudi Jakca.

²⁸ Vladimir Vojska, novomeški družbeni delavec, sin Trdinovega prijatelja dr. Andreja Vojske, mož Kettejeve in Vavpotičeve oboževanke Angele Smola.

²⁹ Ferdinand Seidl (1856—1942), naravoslovec, geolog, meteorolog. Bil je v stikih z Božidarjem Jakcem in Jarcem. Ko je Jarc v šestem razredu »začel trkati na vrata božjega kraljestva«, ga je skušal Seidl od tega odvrniti (pismo M. Jarca Zinki Zarnik, april—maj 1921, str. 148). Jakac ga je pozneje portretiral, a se je slika verjetno med vojno izgubila.

³⁰ Kod naj se potegne pravična meja med Jugoslavijo in Italijo? Lj. 1919. Priložen je geološki zemljevid — v francoski izdaji v barvah.

³¹ Vlaho Bukovac (1855—1922), hrvaški slikar, med 1905 in 1922 profesor na praški likovni akademiji.

(Pismo Mirana Jarca Božidarju Jakcu 17. III. 1919 iz Ljubljane v Novo mesto)

Ljubljana 17. marca 1919.

Dragi prijatelj!

Če pazno motriš sedanji politični položaj boš priznal, da zna biti tudi ententa imperijalistična in da Viljem II. ni bil nič drugega kot začasno utelešenje absolutizma in militarizma. Tudi to utelešenje (ker je ideja večna) je prišlo zdaj v Clemenceauja in njegovo družbo — deseterico zborujočih. Da, človeku se odpirajo oči in slednjič prizna (kar je v nočeh že davno slutil) da je velik le oni, ki ga je poljubil Kristus. Nekoč sem iskal Francozov, zdaj jih je v Ljubljani dovolj, da si jih skoro sit. V Meurvillovem kurzu učijo belgijski vseuč. profesor g. L. M. Meurville, njegova gospa soproga Parižanka, in dva prostaka iz Normandije. Zadnjič sem poslušal vseuč. prof. Jomarda iz Beauvoja o Clemenceauju i.t.d. Torej vidiš, da je za jezikovno izobrazbo tu prilike dovolj. Če greš po ulicah srečavaš sloke Angleže z neznansko dolgočasnim obrazom in pipico v ustih. Srečaš tudi Amerikance z rjavimi klobuki . . . Od one strani zagledaš tri elegantne franc. častnike. Če gledaš njihovo uniformo, vso izlikano in blestečo, misliš, da poslušáš marseljezo, ki je vitka in strumna, kot so Francozi sploh. Tudi Čehoslovakov ne manjka, sinov onega naroda, ki je z nami še nedavno prisegel večno prijateljstvo, a zdaj malo drugače misli in dela . . . Da so Srbi tu sedaj nekaj čisto vsakdanjega je razumljivo. S franc. komisijo je prišlo tudi nekaj kolonijalnih vojakov, par Kitajcev in Črncev. Zadnjič sem ugledal dva »kitonosca« na Dunajski cesti. Ker znajo nekoliko francoski sem ju hotel ustaviti z besedami: »Ou allez-vous . . . ? Pa sta jo boječe odkurila . . . Sploh dobiva Ljubljana živahnejše lice in če se bo v jeseni otvorilo vseučilišče bo tu prav prijetno.

Obiskujem tudi srbohrvatski tečaj. Bolj kot zanimivo predavanje g. prof. R. Moleta³² me vleče neko dekle, ki tudi obiskuje te večere. Zdi se pa mi, da ne bo ona posegla globlje v mrežo mojih sanj in snovanj zbog moje diskretnosti. Skoro obžalujem, da sem tako trhlo drevo, kajti Don Juan bi si znal ustvariti marsikak srečen hipec s takim dekletom. Približal se ji ne bom, ker mislim, da je bolje opajati se nad vonjem in harmonijo barv cvetlice, kot odtrgati jo za bridko spoznanje, dasiravno včasi zakoprnim po večerih, ko bi prisluškoval njenim besedam ob šelestenju drevedra dreves. Ali veš, kaj povzroči v nas nagnenje do kakega bitja? Ali morda harmonija oblik, barv, ali je vzrok globlji, tiči v duševnosti? Toda kako naj tiči v duševnosti, ko se človek zagleda v stvar, ki nanj duševno sploh ne vpliva, oz. kako naj se človek pod duševnim vplivom zaljubi v žensko, ki z njo sploh ni še govoril. Mogoče pa izžareva vsako bitje tajne smernice, ki se z drugimi smernicami privlačujejo oz. jih odbijajo?

Sem prišel, kot vidiš, do točke, ko sem spet začel filozofirati, dasi sem zavrgel vsako tako metodo raziskovanja. Vedi, da z analizo ne prideš daleč. In kje sem čital, da smo zato na svetu, da živimo, ne pa da letamo eden do drugega z vprašanji: »Zakaj sem tu, zakaj živim, odkod sem, kam grem . . .« Sicer pa je treba ta stavek prav razumeti, drugače ga človek smatra za geslo materijalizma. Reči je hotel dotičnik, da smo usposobljeni duševno vzdigniti se le takrat, če spoznanje ali kako novo

³² Dr. Rudolf Molè, slavist in prevajalec.

resnico doživimo, ne pa če jo skuhamo v obliki logičnega sklepa v naših šuplih možganih. Z ozirom na ta stavek ti moram povdariti, da sem v zadnjem času mnogo doživel, kar me je še bolj potrdilo v sumnji, da je življenje težje in bolj zavozlano, kot si ga naivnež predstavlja. Če odpreš moj notes na strani, kjer si zabeležim važna odkritja boš videl na pr. tole:

23. II. 19: Padel!

24. II. 19: Naprej!

25. II. 19: Padel!

4. III. 19: Z zvezdam!

Marija.

6. III. 19: Nove snovi: Madame Bovary; Mož, ki straši otroke; Kal bodočega človeka leži v otroku; —

7. III. 19: Domnevam, kako so pisatelji prišli do realizma v literaturi.

12. III. 19: Novo življenje!

14. III. 19: Balade! Nordijska »nejasnost«³³

Dragi, to se pravi dnevnik pisati, pa ne tako kot sem ga še v gimnazijskih letih, dolgovezno, jokavo, sentimentalno. Tam so bile besede, besede, besede, tu pa so dejstva, brate, dejstva, ki z eno samo besedo več govore kot cele strani črk in zlogov. Zanimalo te bo morda kaj čitam, oz. študiram. — Pečam se z angleščino zbog ogromnega slovstva tega naroda in silne kulture Albijoncev. Jezik je lahak, izgovarjava zamotana. Tudi čital sem zadnje čase marsikaj. Omenjam roman »Frau Marie Grubbe«, delno danskega pesnika Jacobsena. Tu je vsaka oseba tip, da: simbol in zdi se ti, da sam trpiš in se veseliš ko čitaš te s srčno krvjo pisane strani. V franc. sem se divil »Kuhinji pri kraljici Gosji nožici« (La Rotisserie de la Reine Pedauque) delu pristnega galskega gurmana Anatole Francea, ki šiba vse in se norčuje iz vsega, po pravici pa iz katoliške sholastike, ki misli, da je svet tako enostaven, da se ga da izmeriti in vokviriti v logične sklepe. Kaj pa je z »Četrtkom« in kako ga pojmuješ? Veselilo bi me, če bi mi v prih. pismu o njem podrobneje govoril.

Rembrandta nisem nikjer dobil. Kadar kaj prideš v Ljubljano — zveza je sedaj ugodna, osobito radi gledališča!³⁴ — boš šel z menoj po knjigarnah, če bo kaj primernega.

³³ 18. III. 1916 je Jarc Jakcu sporočil, da doma vsak večer piše »Moje življenje«, spomine na otroštvo od rojstva dalje, in da bo, ko bo prišel do sedanjosti, pričel pisati dnevnik. V pismu govori tudi o opazovanju lastne duše, lastnega razvoja. K zapisovanju razvojnih stopenj ga je spodbujal tudi Podbevšek, ki mu je 24. 11. 1918 pisal: »Silno zanimivo bi bilo, da bi zapisoval struje, v katerih živiš oz. inteligenčne stopnje, razvoj. Jaz sem prišel precej zgodaj do te absurde ideje, imam zabeleženih takih stopenj okoli 30...« Dnevnik je Jarc v duševni krizi požgal. Govor o zapisovanju duševnih stopenj nas spomni na Kraljev kip Umetnik iz leta 1919, kjer so stopnje, ki jih je umetnik že dosegel, ponazorjene celo likovno (prim. Kraljev besedni komentar h kipu, Zbornik za umetnostno zgodovino 1921, str. 100).

³⁴ Jakac je pogosto obiskoval gledališče in tu dobil spodbude za nekatera svoja najboljša dela. Deloval je tudi kot scenograf. O obiskih gledaliških in filmskih prireditvev je prijateljem poročal tudi iz Prage.

No in tako sva pri trgovski vsakdanjosti. Pri tej priliki hvala za sporočilo o ceni masla in jajec in če bo kaj treba se bomo oglasili. Tudi mene mika spet za malo pogledati Novo mesto in prav po umetniško bi se imela midva. Mogoče kaj poleti, ali ne?! Če se le spomnim na Ragov log:³⁵ koliko sanj je tam zakopanih; sladkih in opojnih, kadar jih je poljubila ljubezen; smelih in jeklenih, kadar jih je rodila volja poleta. In v vsem tem bi ti govorilo ono drevje in jutranji solčni žarki. Bilo je vse nezrelo in nejasno, kaj ne, ali ravno zato mi je tako drago in ljubo, zato ker vem, da je bilo brstje, iz katerega se sedaj razvija drevo . . .

Podbevšek se nagiba k politiki, praviš.³⁶ To je njemu primerno. Zdi se mi, da je našel torišče, kjer bo lahko uprizarjal rokoborbe misli. Kaj sploh študira in o čem ti piše?

Šerko je doma v Cerknici pri Rakeku, piši mu kaj, naslova itak nima drugega. Meni večkrat pošlje kako pismo, ki kaže, da se smelo bori za svetovni nazor. —

Ostani zdrav in se hitro oglasi z daljšim pismom

Tvoj
Miran

Pozdrav od vseh vsem domačim!

(Pismo Mirana Jarca Božidarju Jakcu 24. 9. 1919 iz Ljubljane v Novo mesto)

Lj. 24. 9. 19.

Dragi!

Radi stanovanja torej si dober. Sicer pa prideš menda itak še preje v Ljubljano, da se z mano zmeniš radi eventualnih malenkosti, glede tega in tega. — Prav vesel sem, da bova skupaj — dva »titana«.

Zdaj pa malo o umetnosti. Ali si še »dekadent«.³⁷ Zvesto me poslušaj: Slikar, ki dela verze, ni pravi slikar več. Kajti s tem pokaže, da svojih čustev ne more po slikarsko izraziti, ampak se zateče k poeziji. Kaj bi bilo, da bi jaz začel delati slike!³⁸ — Meni gre (v umetnosti) izvrstno.

³⁵ Gozdič v Novem mestu ob okljuku Krke, zatočišče novomeških pesniško nahajališč dijakov.

³⁶ Na Jakčevi dopisnici z dne 15. III. 1919 beremo: »Tone mi večkrat piše! Je postal politik?!«

³⁷ Kot je mogoče razbrati iz nekaterih mest v pismih, je pomenila Jarcu beseda dekadent tudi isto kot iskalec ali skeptik, na kakršnega lahko naletimo v knjigah, ki jih je omenjena družba rada brala (npr. v romanu *S poti*). Sicer so se imenovali tudi futuriste in radikale in pozivali v boj za »novoveško revolucijo« (Jakac 26. VIII. 1920). Vendar tovrstni pojmi očitno večkrat niso imeli današnjega strokovnega pomena (tako je Jarc 1920 enačil ekspresionizem z vrsto umetnosti, »ki izsleduje povsod Boga oz. Satana«, ali leta 1921 prišteval slikarja Kandinskega med futuriste).

³⁸ Vendar se je, kot je razvidno iz pisma Jakcu z dne 15. 10. 1915 in iz Jakčevih pripovedovanj, Jarc pred tem resneje poskušal tudi v slikarstvu.

³⁹ Jarčeva kritika knjige *S poti* je bila objavljena v Ljubljanskem zvonu 1919, str. 756—759. Podbevšek se z njo ni strinjal, češ da knjigo Jarc razlaga »totalno pogršno«, in je zato napisal ogorčeno kritiko Jarčeve ocene, namenjeno Francetu Bevku za Slovence (rokopis v novomeški študijski knjižnici), ki pa očitno ni izšla. Z Jarčevo kritiko je bil nezadovoljen tudi Slavko Grum (*Zbrano delo II*, str. 329). O knjigi je pisal kritiko, kot je razvidno iz pisma Jarcu z dne 9. 10. 1919, tudi Podbevšek, ki je

Vendar sem se uredil! In pri Zvonu gre tudi izborna. Pesmi vse sprejete; zdaj kujemo kritiko o Cankarjevi knjigi »S poti«. ³⁹ Tudi k Nar. Gledališču sem se spravil. Prevajam duhovito enodejanko: Poil de Carotte (Korenček) od J. Renarda in Materlinckovo »Interieur« (V hiši). V Zvonu bom prevzel oceno Debeljakovih pesmi, ki v kratkem izidejo. ⁴⁰

Sedaj čitam le neki franc. kolportežni roman »Les nocés de Mijnon«, od obskurnega pisarja Morphyja. Toda tudi s šundom pridobiš. Dobro se da pomeniti z gg dr. Glonarjem in g. dramaturgom in poetom P. Golijem. Saj veš, če imaš zveze gre pot prosto naprej. In ni dovolj, da človek čepi le doma. Mora s svojo umetnostjo med ljudi. Morda se tudi drame lotim.

Kar se tiče mojih pesmi (ali jih bereš kaj v Zvonu v Čitalnici) boš naj-novejše videl v Zvonu. Osebito iz Gorenjskega dve: »Pri starem mlinu« in »Poletje« so nekaj vredne. Sicer pa podrobneje ko bova skupaj. Vseučilišče se otvori (filozofija) šele po Novem letu — encor beaucoup de temps, n'est — ce pas?

Torej s pozdravom
Tvoj Miran

Odpiši, ko prejmeš ta list!
Pozdrav domačim!

(Pismo Božidarja Jakca Miranu Jarcu 25. 9. 1919 iz Novega mesta v Ljubljano)

Dragi!

Novo mesto 25. IX. 19.

Najlepša hvala za pismo poslano po Tonetu Podbevšku. Ravno danes sem dobil tudi od Karlovška ⁴¹ pismo da bova lahko skupaj na stanovanju. Pridem v kratkem gori, da uredim to zadevo. Tudi Pilon mi piše da gre na vsak način v Prago. Nekaj govori, da je baje določenih 4000 K za podporo. Jaz ostanem pri starem. ⁴² Sicer pa pridem tako gori!

Ti me vprašaš če sem še »dekadent«. Težko mi je že odgovoriti na to vprašanje ker se še nisem popolnoma izkristaliziral. Bližam se primitivizmu to je v minimumu izraziti maximum. Vse to pa je šele v povojih, kar ti je že in ti bo še jasno iz najnovejših slik. Najbolj jasno ti bo razvidno iz zadnjega Podbevškovega portreta ter par drugih slik. Sicer pa delam sedaj prav malo. — Delam zopet na veliki sestrični sliki. ⁴³ Dovršil sem tudi nekaj skic iz narave.

o knjigi tudi vsaj dvakrat predaval. O literarnem večeru v Novem mestu, posvečenem komentiranju tega dela, piše tudi Marjan Mušič (Novomeška pomlad, str. 48). V pismih Jarcu imenuje Podbevšek Izidorja Cankarja »našega genija«, njegovo knjigo pa »sve-tovno delo«, medtem ko Cankar Podbevška kot pesnika ni cenil (prim. pismo M. Jarca Zinki Zarnik z dne 14. XI. 1920), prav tako kot tudi ne ekspresionistov v likovni umetnosti.

⁴⁰ Podbevšek mu je pozneje zavzetost za Debeljakovo francosko usmerjeno poezijo zelo očital.

⁴¹ Jože Karlovšek (1900—1963), gradbeni tehnik, ljubiteljski etnograf in slikar, avtor narodopisnih knjig.

⁴² Stavček se nanaša na Jakčevo odločitev, da gre študirat v Pariz. Šele ko so mu zavrnilo prošnjo za štipendijo, se je bil prisiljen dokončno odločiti za Prago.

⁴³ Oljni portret sestre Pepine, sedeče ob oknu s knjigo. Hrani Božidar Jakac v Novem mestu.

Sedaj so mi pa naložili novomeški akademiki dekoracijo čitalniške dvorane in velik plakat za akademsko veselico ki bo 4. X.⁴⁴ Prav neljubo delo, sicer pa navse zadnje človek tudi pri temu nekaj pridobi.

S pesmimi sem že naredil konec!⁴⁵ sicer pa več ustmeno
Bodi pozdravljen Tvoj Dori
Pozdrav vsem domačim!

Dimitrij
Rupel

Esej o televiziji

(zgodbe o literaturi in kulturnih medijih)

Znano je, da v nekaterih deželah levičarji niso na oblasti. Toda to povsem domače dejstvo se mi je dodobra utrdilo v zavesti šele ob obisku Združenih držav Amerike. Če si levičar, si levičar in ne moreš imeti ničesar skupnega z oblastjo, z diplomacijo in s televizijo.

Neki moj ameriški profesorski kolega se mi je nekoč razkril v vsej svoji levičarski goloti, ko sem ga v kuhinji zalotil, kako pretaka pijačo iz ene steklenice v drugo. Obe steklenici sta si bili podobni in njegovo početje se mi je zdelo sumljivo. Bila je deset zvečer in uro ali dve je že trajala domača zabava v njegovem prijetnem levičarskem bungalovu, zato sem v prvem trenutku pomislil, da se možakar igra ali da v veselem razpoloženju ne ve, kaj dela. Pijača, ki jo je pretakal, je bila sherry. Sherry je nekaj podobnega kot prošek, Slovenci pa ga tu in tam zamenjujejo s češnjevim žganjem, ki se mu lahko reče recimo cherry brandy. Slišal sem, da je neki znameniti slovenski gledališki direktor dolga leta živel v zmoti, da je tisti sherry, ki ga (po njegovih besedah) pijejo v vseh angleških romanih, isto kot cherry brandy.

⁴⁴ Dekoracija je predstavljala celovito ureditev notranjščine in je danes ohranjena le v zasnutku, fragmentu in deloma na fotografskem posnetku. Na odru je bil na kartonu naslikan velikanski črn in z zlatom modeliran Buda, stene glavne dvorane so bile opremljene z imitacijo pilastrov z orientalskimi kapiteli, med katerimi so bile z zlatom modelirane kartonske figure eksotičnih plesalk. Na hodniku in v preostalih manjših sobah so bile stene opremljene z dekorativnimi geometrijskimi (»kubističnimi«) trikotniki elementi, vmes pa so bile na stenah pritrjene silhuete plesalcev. Jakac je izdelal tudi umetnoobrotno opremo — eksotične pahljače iz lepenke (ena je ohranjena v Jakčevem zasebnem arhivu). Celotna oprema kakor tudi ime prireditve (kot se spominja Jakac, je šlo za Siamski večer) sta izraz tedanjega navdušenja za eksotiko oziroma orientalsko fantazijo. (»Daljni Orient«, posebno Japonsko, je npr. občudoval tudi Jakčev prijatelj Mirko Pretnar — pismo M. Jarcu 30. 12. 1922, o budizmu pa prim. op. 10.) Orient je pozneje pritegnil Jakca na počitnicah v Bosni, v Parizu, kjer ga je posebej mikala orientalska umetnost, in na potovanjih v Tunis. Zanimanje zanj je opaziti tudi v predmetih v njegovem današnjem stanovanju. — Kot je razvidno iz fotografije v katalogu Maleševe zbirke v Kulturnem centru Kamnik, je pozneje v principu podobno dekoriral interiere tudi Miha Maleš.

⁴⁵ Vendar je vsaj priložnostno, v zasebnih dnevnikih, Jakac pozneje še vedno pesnil, značilno, da v tradiciji moderne.